

Надгробна могила със зидана гробница при с. Долно Изворово, общ. Казанлък

Георги Нехризов, Меглена Първин¹

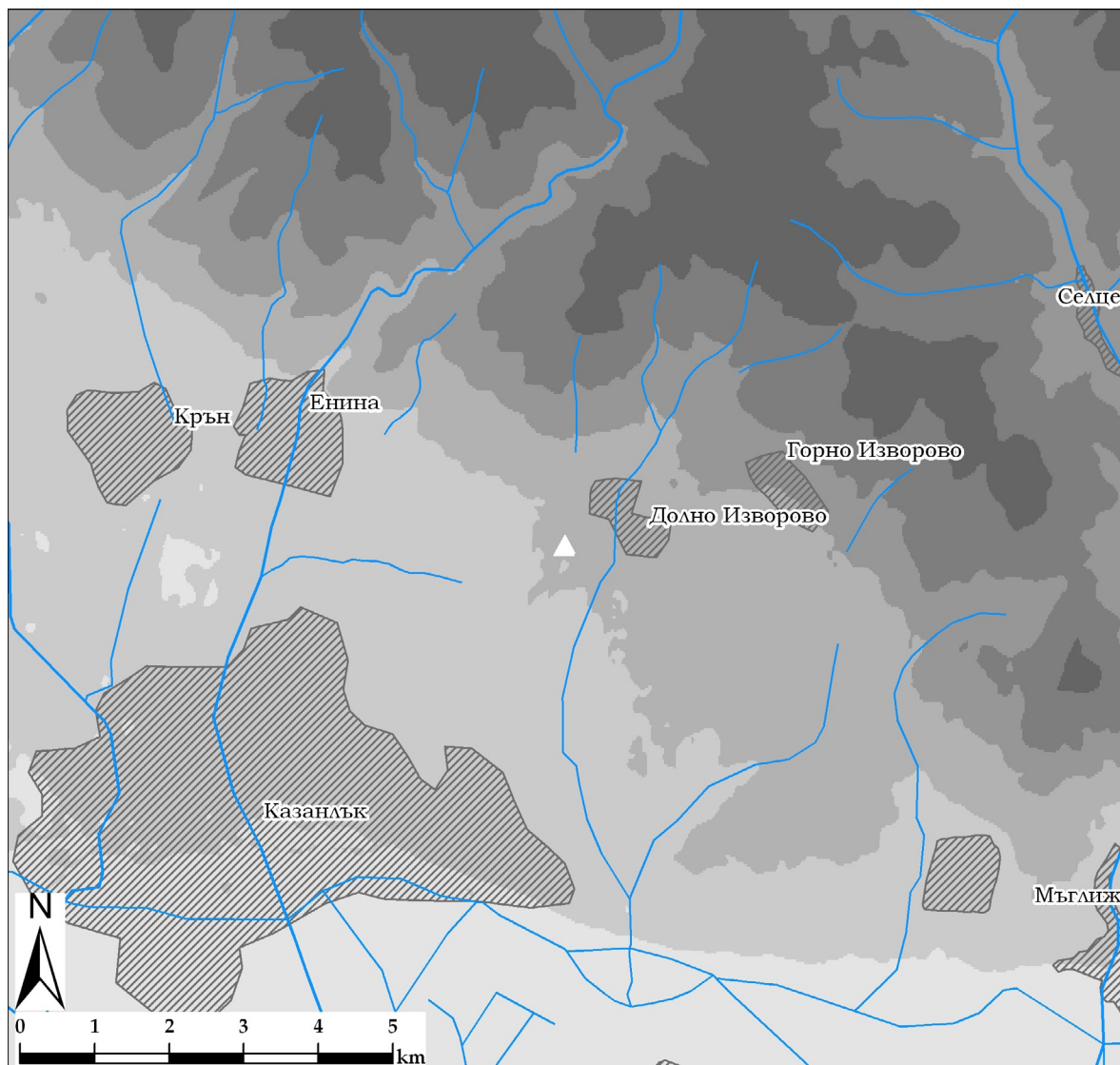
Могилата се намира в местността Кушлъовец (Кантар чаир) на 900 м югозападно от центъра на с. Долно Изворово². Тя е част от некропол от 4 могили, разположени в посока изток-запад (Лилова 1994, 119) (обр. 1).

Районът, в който се намира некропола, попада в горната граница на старопланинското подножие, във високата част на наносните конуси. По тази причина той е претърпял значителни изменения вследствие интензивните флувиални процеси, довели до образуване на мощни пролувиално-делувиални наслаги. Тези процеси са особено активни в периода XV-XIX в. като резултат от обезлесяването на южните склонове на планината. Вероятно тогава са изравнени микропониженията на релефа и се е формирало високото ниво на наносните конуси и съвременната повърхност³. Това беше потвърдено при огледа на разположената южно от могилата кариера за чакъл, в която наносният пласт е покрил селище от римската епоха. По тази причина долната

1 Авторите на статията желаят да изкажат своята благодарност на всички, които помогнаха при проучването на гробницата. На първо място това са пряко участвалите в разкопките специалисти – гл. ас. д-р Юлия Цветкова от СУ „Св. Кл. Охридски“ и Евтимка Димитрова от ИМ „Искра“ Казанлък. Специална благодарност за всеобхватната помощ в организацията, осъществяването на разкопките, охраната и защитата на паметника изказваме на ръководството на ИМ „Искра“ Казанлък в лицето на д-р Косьо Зарев и Красимира Стефанова. Благодарни сме и на г-н Ферид Бекиров – кмет на с. Долно Изворово, за всеотдайната подкрепа, която оказва във всички фази на проучването, както и на фадромиста Манчо Манчев и работниците от селото, с чиято помощ успяхме да открием, проучим и възстановим гробницата. Тук е мястото да благодарим и на реставраторите Китан и Емилия Китанови, които направиха всичко, което беше по силите им, за да се запази шукатурата на гробницата. Признателни сме и на доц. д-р арх. Малвина Русева, доц. д-р Росица Кендерова, доц. д-р Лазар Нинов, гл. ас. д-р Даниела Стоянова, д-р Виктория Русева, д-р Чавдар Цочев, Иванка Славова, Бистра Гяурова и арх. Милена Каменова, които със знанията си ни помогнаха да осмислим този прекрасен паметник на тракийската култура.

2 До разкопките през 2009 г. единственият известен археологически обект в района на селото е крепост, разположена на 2,5 км северно (Попов 1982, 59-60). Преди десетина години инманяри разкопават голяма могила над селото, издигната на стъпало на южния склон на Стара планина. При посещението ни установихме, че на билото на могилата има изкоп с диаметър над 10 м и дълбочина 4-5 м. Открихме фрагменти от работена на ръка и колело битова керамика и питоси с най-обща дата късна желязна епоха и няколко дребни части от човешки кости. Според събраните данни от очевидци в могилата е разкрито и разрушено зидано от камък помещение с коридор, открити са 7 амфори и „бронзови ламарини, които се разпадали“. Намерени са и гробове с кости и стъклени гривни (най-вероятно вторични).

3 Тези заключения са резултат от геоморфологическото проучване, проведено от доц. д-р Р. Кендерова.

Обр. 1. Карта на района с местоположението на надгробната могила.

Fig. 1. Map of the area with location of the burial mound.

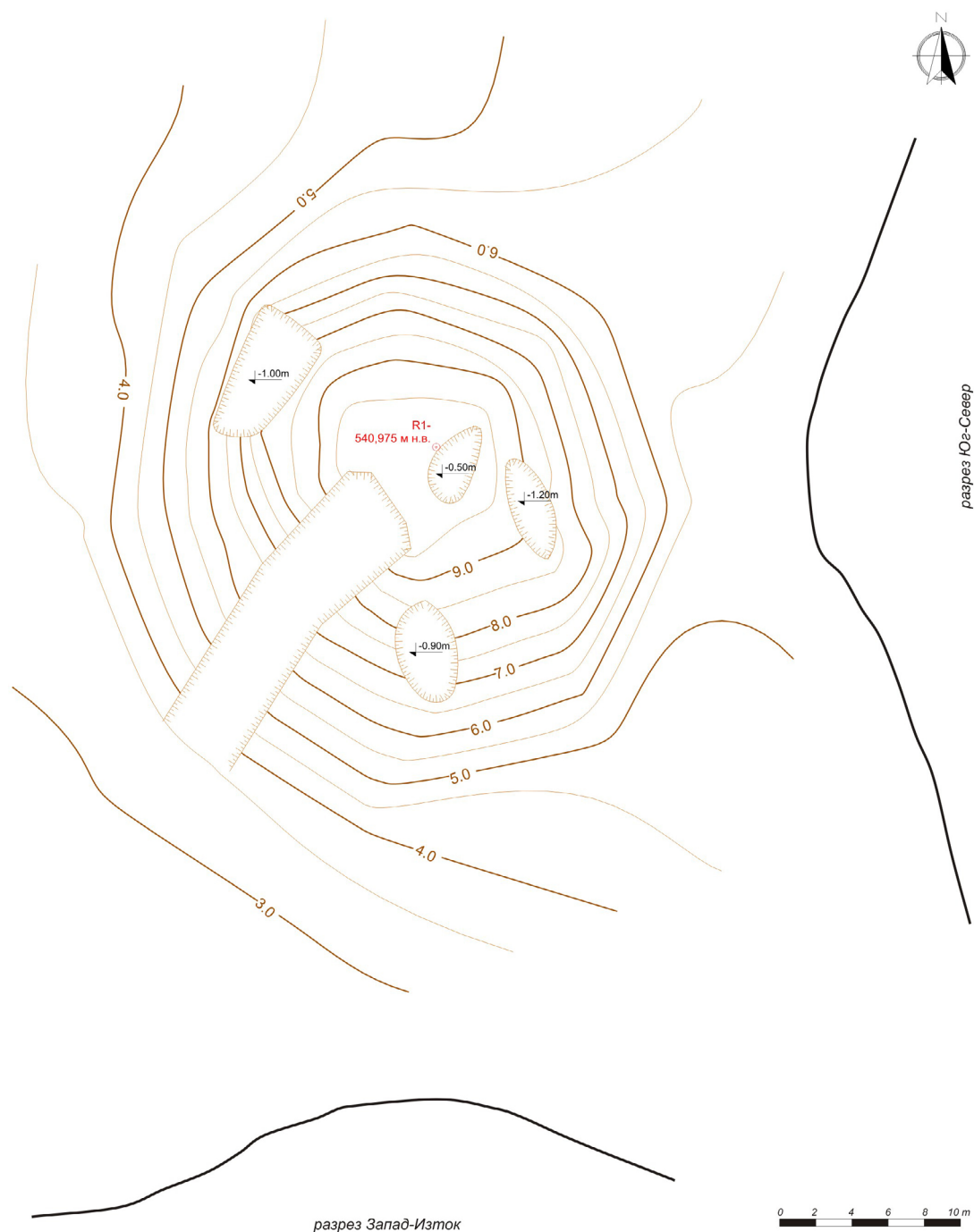
част на могилата е останала под наслagitе и сега видимата ѝ височина от изток е 4,50 м, от запад – 6,50 м, а диаметърът при основата ѝ е 32 м (обр. 2-3). При проучването се оказва, че височината от древния терен до билото на могиления насип е около 10 м.

Могилата е деформирана от няколко стари иманярски изкопа. През есента на 2008 г. иманяри прокопават тунел и шахта южно под билото ѝ. Въпреки взетите мерки за защита, по-късно могилата отново е разкопана, този път с машина, с която е оформен голям изкоп в югозападната ѝ част. Необходимостта от опазването на паметника наложи провеждането на спасителни разкопки, които се осъществиха през май и юни 2009 г.⁴ (Нехризов 2010; Нехризов, Първин 2010).

След тахиметричното заснемане на могилата и полагане на план-квадратна мрежа⁵ бяха заложени 4 сондажа с обща площ 34 кв. м. Целта беше да се провери за евентуални по-късни интервенции в могилата, да се установят характеристиките на

4 Проучванията бяха финансирани от ИМ „Искра“ Казанлък.

5 Геодезическите дейности бяха проведени от Бистра Гяурова от НАИМ-БАН.

Обр. 2. Тахиметрично заснемане и разреза на надгробната могила.

Fig. 2. Tacheometric plot and cross-section of the burial mound.

насипа, както и етапите на натрупването ѝ. Два от сондажите бяха разположени на билото на могилата, другите два – в периферията ѝ. Във всички беше достигната дълбочина 1,50-1,80 м и се изясни, че насипът е от чакъл, гравел и пясък, с включвания от валуни (от мергел и гранит) и че в него няма археологически структури и находки.

Проучването на могилата беше проведено с помощта на фадрома (L 34). Чрез отнемане на хоризонтални пластове от южната периферия към центъра се изчерпа могилния насип на съвременното ниво в участък с размери север-юг – 20 м и изток-запад – 15 м. По този начин се оформиха профили, които дадоха по-точна представа за

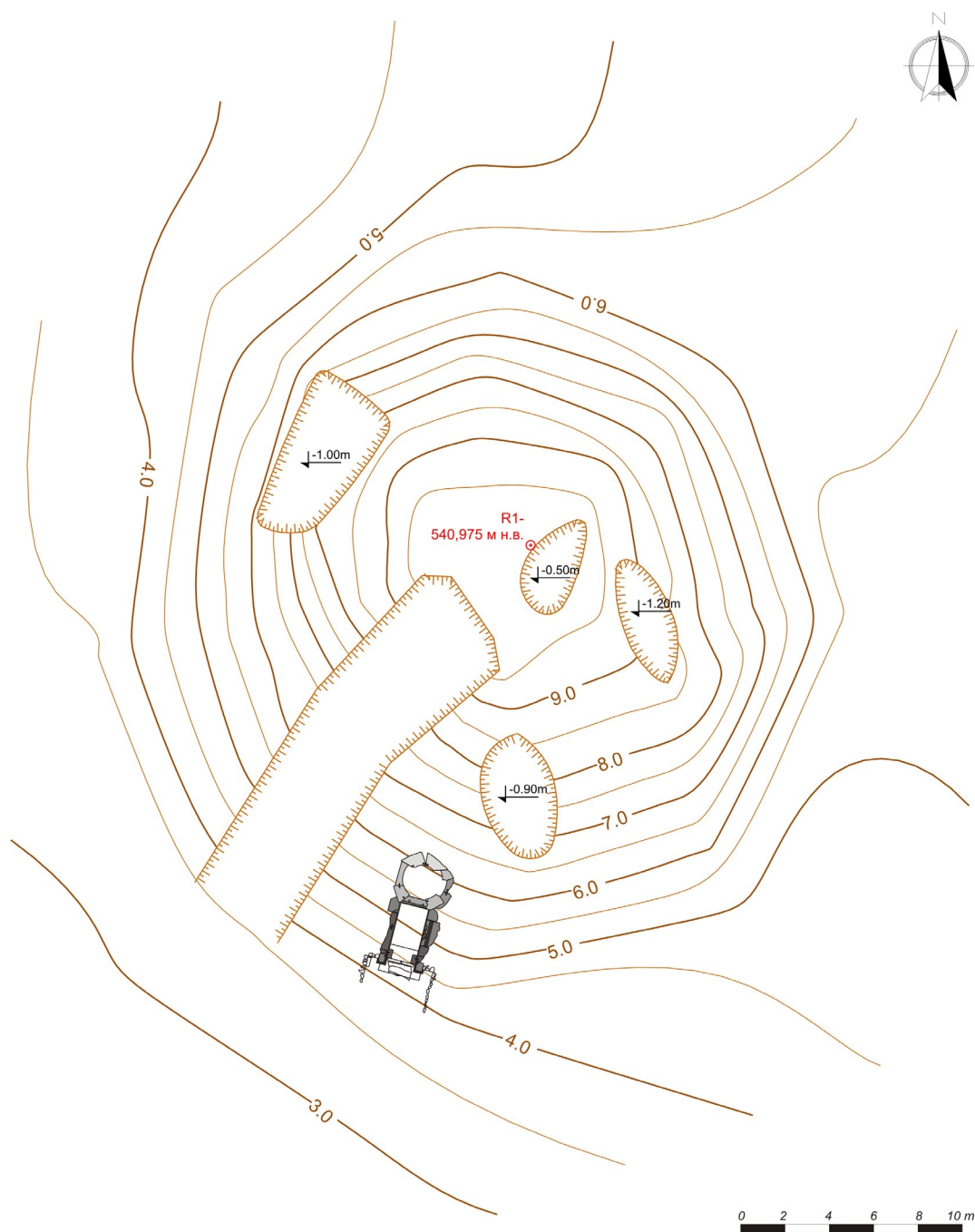

Обр. 3. Поглед към могилата от изток.
Fig. 3. View to the burial mound from the east.

характера на могиления насип и последователността на създаването му. В профилите ясно се очерта първоначална могила със сиво-кафяв цвят и допълнителен насип върху нея със светлокафяв цвят. При натрупването е използван материал от околността – чакъл, гравел, и пясък, но при основната могила той е с повече глинесто-песъчливи примеси. И в двата етапа периодично са насипвани и по-едри материали, затова в профилите се очертават пластове само от валуни с кухини между тях.

При работата в южната периферия на могилата, почти на нивото на съвременния терен, се разкриха два блока от втория ред отгоре надолу от куполното покритие на зидана гробница (обр. 4). Това наложи да започне оформяне на подход от юг към входа ѝ. Подходът достигна дължина над 15 м и беше вкопан на около 4 м под нивото на съвременния терен. В профилите на този изкоп се очерта периферията на основната могила с по-тъмен цвят на насипа. Под нивото ѝ в профила се установи пласт от черен глинесто-песъчлив седимент, наситен с органика и с много висока влажност. Пластът с черен цвят бележи периферната долна част на древен конус, от който е взет материал за натрупването на първоначалната могила, което обяснява и по-тъмното ѝ оцветяване (обр. 5).

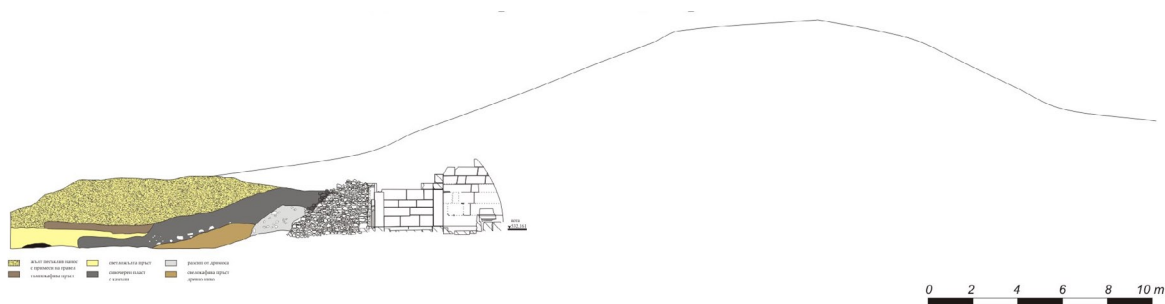
При проучванията в подхода се откриха археологически материали – строителна и битова керамика. Сред фрагментите има от съдове работени на ръка, но преобладават тези от съдове на колело от късната римска епоха. Тези материали трябва да се свържат с античното селище, развило се южно от могилата, следи от което бяха

Обр. 4. Местоположение на гробницата в могилния насип.
Fig. 4. Location of the tomb within the mound.

открити и в кариерата, разположена на около 50 м южно.

Проведените наблюдения при прокарването на подхода към гробницата, допринесоха за по-пълното изясняване на историята на натрупването, характеристиките на насипа и параметрите на могилата. От това стана ясно, че проучването ѝ трябва да продължи в дълбочина. Въпреки че работата беше изключително затруднена от слабата споеност на насипа, който се свличаше, в централната част на могилата бе прокопана траншея, която достигна до и слезе под древния терен. В резултат се ус-

Обр. 5. Разрез по оста север-юг на надгробната могила, гробницата и подхода към нея.
Fig. 5. North-south cross-section of the mound, the tomb and the access to the tomb.

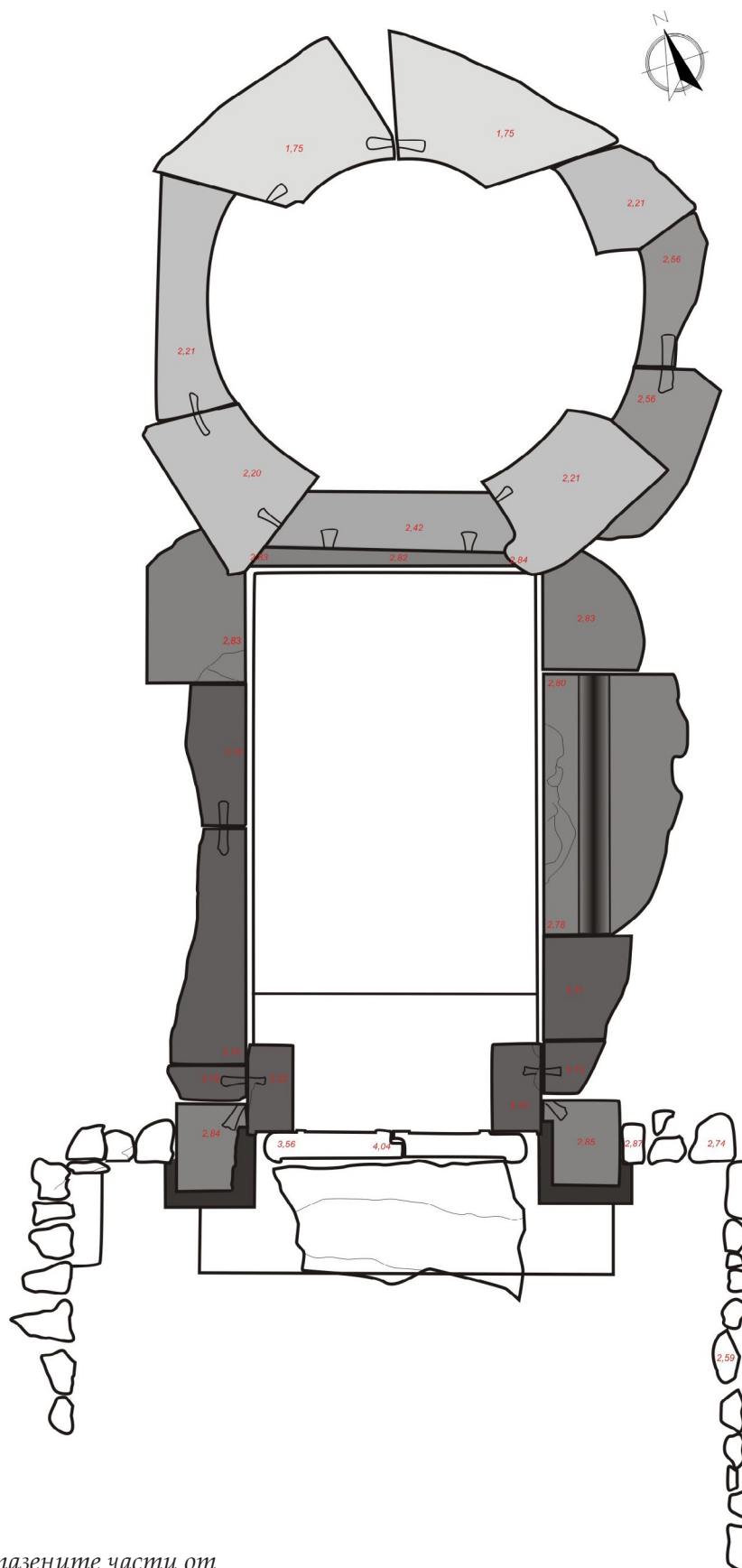
танови височината на първичната могила – 6,50 м и общата височина на могиления насип – 9,60 м.

При откриването ѝ гробницата беше запълнена с насипен материал. В процеса на проучване се установи, че тя се състои от кръгла гробна камера с куполно покритие, предгробна камера с правоъгълен план и непокрит дромос (обр. 6). Те са разположени в една ос с ориентация север-юг с отклонение от 18° на запад. Гробницата е отчасти разрушена и ограбена в древността. Горната част на купола на гробната камера е съборена. Един блок от най-горния ред беше открит южно, на същото ниво на което се регистрираха първите два. В камерата бяха намерени 12 секторни блока с различни размери и камъкът покривал купола. По-късно се установи, че един от блоковете от шестия ред липсва. Покритието на предгробната камера не е съхранено, липсват и блокове от последния ред на стените ѝ.

Двете камери са изградени от грижливо оформени гранитни блокове, свързани с железни скоби, залети с олово, а подовите са от правоъгълни каменни плочи (обр. 7). Помещенията са били изцяло покрити с бяла шукатура, сега запазена в значителна степен. Гробната камера има диаметър при основата 3,34 м и височина 3,55 м (без падналите блокове – 3,22 м). Засводяването започва от първия ред. Куполът е изграден от 9 реда секторни блокове с различна височина. Блоковете са с различни размери, припаснати са плътно един до друг, вътрешни им лица са скосени, а външните не са обработвани. Върху най-горния ред е бил поставен голям грубо оформен гранитен блок, от вътрешната страна на който има изсичане с форма на сегмент от сфера. По този начин куполът е получил завършена кошеровидна форма (обр. 8). Входът е от юг, изграден е от четири паралелепипедни блока, светлият отвор е с трапецовидна форма (височина 1,63 м, долна основа 0,90 м, горна основа 0,80 м). Отвън е оформен като йонийска рамка с две фасции (обр. 9). След входа има тесен праг с оформени два отвора за осите на дървена двукрила врата⁶. На същата линия с тях, между горния праг на рамката и съседните блокове от градежа на купола, в мазилката личат отвори, в които най-вероятно са били прикрепени метални халки, захващащи отгоре осите на вратата. Следи от нея – остатъци от дърво (най-вероятно дъб, според резултатите от археоботаническото изследване⁷), железни пирони и части от обков, бяха открити в

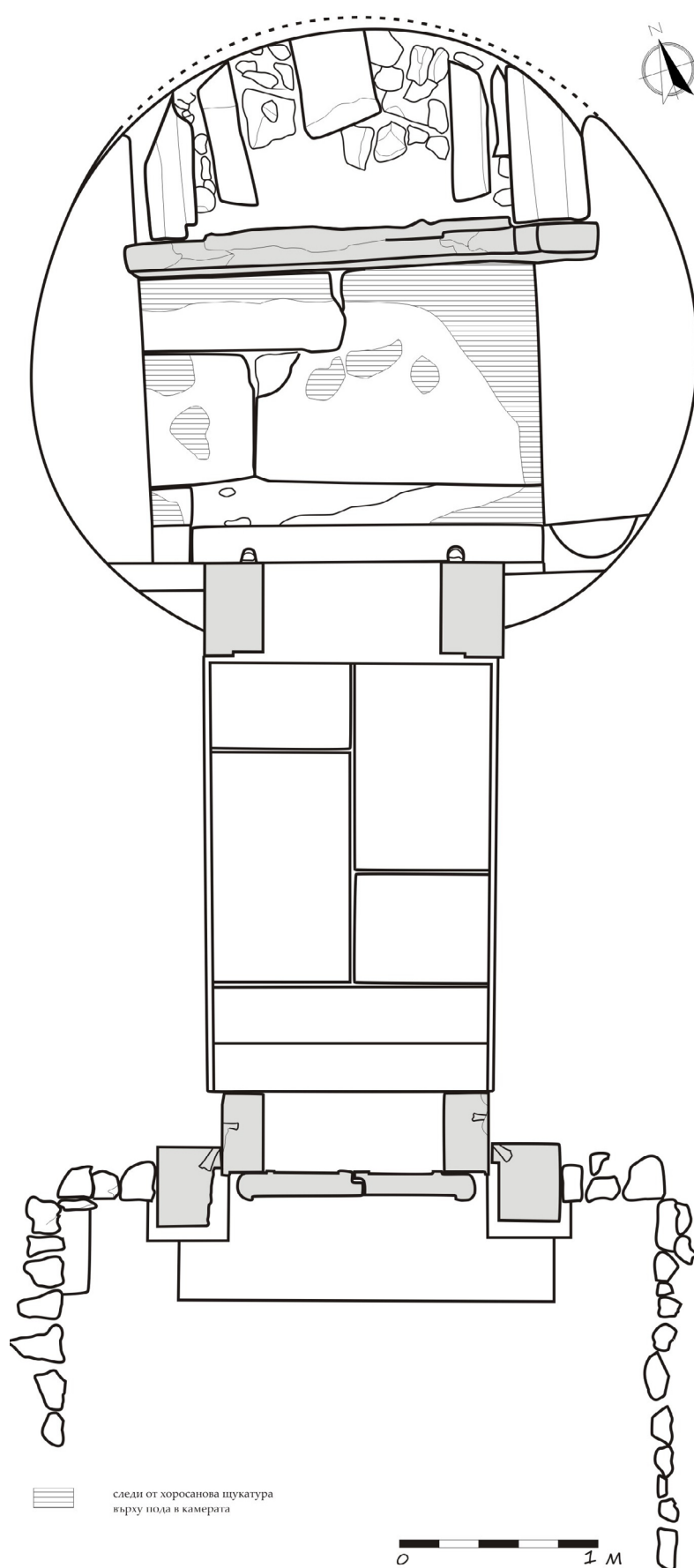
6 В отворите има следи от зелена патина, най-вероятно от бронзов обков на осите на крилата на вратата.

7 Археоботаничният анализ е проведен от Иванка Славова от СУ.

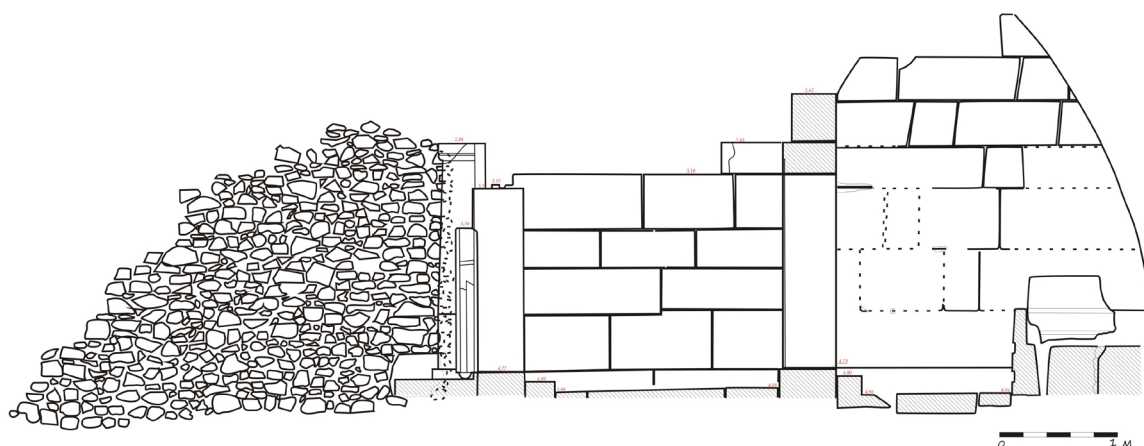

Обр. 6. План на ниво на запазените части от гробницата.

Fig. 6. Plan of the preserved level of the tomb.

Обр. 7. План на подовото
ниво на гробницата.
Fig. 7. Plan of the tomb floor.

Обр. 8. Разрез по оста север-юг на гробницата, западен профил.

Fig. 8. North-south cross-section of the tomb, western profile.

гробната камера и пред нея⁸.

Срещу входа е разположено гробно ложе, отчасти разрушено от падналите блокове от купола. То е изградено от две стъпаловидно оформени страници и фасадна плоча, вътрешността му е запълнена с блокове и ломени камъни. Върху тях е лягала хоризонтална плоча, която е изчезнала или е разрушена (обр. 10). На предната плоча на ложето в нисък релеф са представени силуетите на дървени мебели. Изобразено е клине с хоризонталната му част и два крака, завършващи горе със стилизирани лалевидни орнаменти, а долната част, която е видима само на западния от тях, е с две овални издутини. Под клинето са очертани контурите на две ниски масички или столчета с извити навън крака. Всички елементи на ложето са били покрити с бяла шукатура (обр. 11-13).

Източната и западната част от гробната камера са заети от подиуми, издигнати на около 0,20 м над пода. На север те завършват зад гробното ложе, като източният, който е по-широк, закрива част от фасадната му плоча. В южния си край те достигат до входа, там ъглите между стените и рамката на входа са запълнени, вероятно с ъглови блокове и измазани, така че се образуват два ниски постаментa. В южния край на източния подиум е поставен малък блок, дъговидно изрязан в горната част, така че напомня възглавие (обр. 14). Това навежда на мисълта, че тези подиуми за замислени като допълнителни гробни легла. Не е ясно как са изградени и как комуникират с пода, стените и ложето, защото са покрити с дебел слой бяла хоросанова мазилка. Разположението им в камерата, така че покриват отчасти гробното ложе, дава основания да се предположи, че те са добавени по-късно.

Предгробната камера е с вътрешни размери 1,86x1,44 м, на височина е запазена до 2,04 м. Стените ѝ са били изградени от 5 реда блокове, които стъпват на нисък слабо издаден навътре цокъл. Отделните редове са различно високи, блоковете са с различни дължини и са свързани помежду си с железни скоби, залети с олово. От най-горния ред на западната стена е запазен само един блок, а на източната – два като липсва най-южният. Вторият блок е значително по-дълъг и малко по-висок от първия. В горната повърхност е изсечен жлеб с обърнато трапецовидно сечение. Широ-

8 Железните елементи, свързани с дървената врата са 135 различни по големина пирони и U-образно извити пластини от обкова или панти, които позволяват да се определи дебелината ѝ – 3 см.

Обр. 9. Входът към гробната камера.

Fig. 9. Entrance to the burial chamber.

ката основа на жлеба е 0,14 м, а тясната 0,06 м, на дълбочина достига до 0,06 м. Върху вътрешната дълга страна над повърхността му се издава ивица с триъгълно сечение от хоросан и дребни камъни, която отвътре е изравнена на нивото на мазилката на

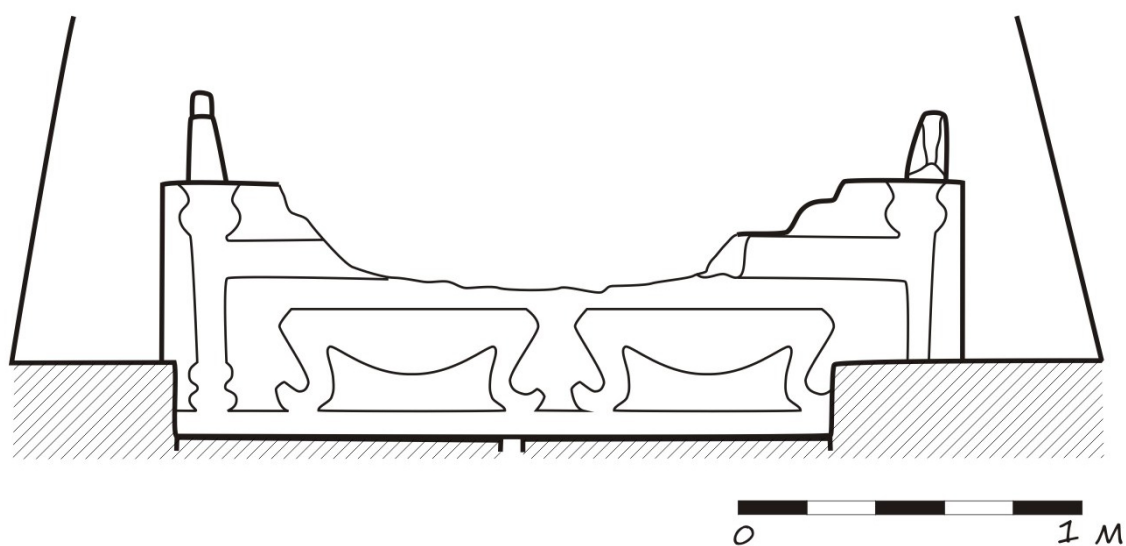
Обр. 10. Поглед отгоре към гробната камера.

Fig. 10. View to the burial chamber from the top.

стената. Явно с тази хоросанова смес е бил запълнен луфт, останал между покритието и стената на помещението.

Входът на предгробната камера също е с йонийска рамка, но за разлика от този на гробната е с по-тясна външна фасция. Щурцът не е запазен. Източната страница е по-висока от западната, разликата във височините им вероятно е преодолявана с допълнителен блок или щурцът е имал Г- или П-образна форма. Този вход е затварян от двукрила каменна врата с касетирани отвътре крила. За разлика от вратата на гробната камера, тази е монтирана отпред и се е отваряла навън като първо е трябвало да бъде отворено западното крило. Всяко от крилата, както и осите, са изработени от една плоча. Осите, долната част на които са с бронзов обков, са се въртели в специално оформени плитки отвори в праговата плоча, уплътнени с желязна пластина (обр. 15). Горните им части най-вероятно са били прикрепени към щурца. Каменната врата е разбита при ограбването на гробницата, от нея на място е запазена около половината от височината на западното крило и долната част на източното. Фрагменти от нея бяха открити на различни нива в предгробната камера и пред входа в дромоса. Пред вратата са били поставени един върху друг два масивни блока, блокиращи крилата.

Пред всяка от стените на предгробната камера са монтирани един върху друг два тесни и високи блока. В тях са изсечени анти с капители. Антиите стъпват на две кубични бази, поместени в източната и западната страна на голямата гранитна плоча, в която са гнездата (петите) за осите на вратата. Косо върху горната повърхност на ка-

Обр. 11. Фасадна плоча на гробното ложе, графично заснемане.

Fig. 11. Graphic record of the façade of the burial bed.

пителите са изсечени гнезда за скоби, осигуряващи им връзката с щурца на входа. Вероятно антите са носели липсващи сега елементи, оформящи представителния вход към гробницата (обр. 16).

На изток и запад до антите са долепени масивни фасадни стени от едри местни камъни. Не е изяснено каква е дължината им, защото на 0,40 м от антите, под прав ъгъл на фасадните, без да са конструктивно свързани с тях, започват стените на широк 3 м дромос. Те са изградени по същия начин, но от по-дребни камъни – еднолицева зидария на глинена спойка. Стените не са запазени в цялата си дължина. На юг височината им намалява, следвайки повърхността на могиления насип. Подът на дромоса е от трамбована местна почва, нивото му се определя от няколко отухлени петна, наситени с въглени – най-вероятно следи от поменални практики, изпълнени в предфасаданото пространство. Спрямо централния репер на върха на могилата, това ниво е достигнато на дълбочина 9,58 м.

Гробницата при Долно Изворово е типичен представител на куполните гробници с кръгла камера, затворена предгробна камера и дромос, широко разпространени в земите на траките, предимно южно от Стара планина (Русева 2002, 137-166; Стоянова 2002; Вълева (под печат). Гробници от този тип са открити и в Казанлъшката котловина (Димитрова 2005а). Част от тях изградени от тухли – Казанлъшката (Миков 1954; Jivkova 1974), непълно запазените гробници в могили 2 и 3 при с. Копринка (Чичикова 1957, 132, 134) и тези в Кестелева и Рачева могила при Мъглиж (Китов 2005, 42-47; Димитрова 2005б).

Кръгла камера и куполно покритие има монументалната гробница в могилата Шушманец при Шипка, но при нея е използван твърде различен похват за изграждане на купола, поддържан от дорийска колона (Китов 2003, 21-23, обр. 10-12; Китов 2005, 26-28, 26-28). Помещение с кръгъл план и куполно покритие предхожда монолитната гробна камера в могилата Голяма Косматка (Китов 2005; Китов 2005, 67-98, обр. 99-151; Стоянова 2008), такова има и в комплекса, разкрит в могилата Оструша (Китов 1993; Китов 2003, 23-25; Китов 2005, 17-21; Valeva 2005, 11-24). Към тази група трябва да се

Обр. 12. Фасадна плоча на гробното ложе.

Fig. 12. Façade block of the burial bed.

включи и разкритата от иманяри през 2008 г. куполна гробница над с. Бузовград.

Като планова схема и общ архитектурен облик гробницата при Долно Изворово стои близо до тази в могилата Голяма Арсеналка (Китов 1996), но най-точни съответствия тя има с гробницата в т. нар. „Могила с грифоните“ (Kitov 2003; Димитрова 2005а, 111-112, обр. 4; Китов 2005, 23-25, обр. 21-22). Сходствата и в детайли между гробниците от Долно Изворово и от „Могилата с грифоните“ са многобройни. На първо място това са допълнително изградените стени на дромоса от ломени камъни на глинена спойка. В гробничното строителство в Тракия е широко разпространена практика стените на дромоса да са по-небрежно иззидани и долепени на фуга към фасадата. Но по-късното стесняване на коридора и по този начин ограничаването на предфасадното пространство, което се използва за ритуални действия (Вълева под печат), най-вероятно е индикация за промени, наложени от поменалните практики.

Почти идентично е оформянето на входовете, рамките и крилата на вратите на двете гробници и за това те могат да се поставят в едни и същи групи по типологията на Д. Стоянова (Стоянова 2002, 534-536; Стоянова 2005, 663-664). По тази причина аналогично на решението за фасадата на гробницата от „Могилата с грифоните“ може да се предположи, че антите, фланкиращи входа на гробницата от Долно Изворово, също са носили епистил, върху който е бил разположен фронтон.

Ако се следва конструктивният модел, приложен в гробниците в „Могилата с грифоните“ и в Голяма Арсеналка и се вземат предвид наличните данни, може да се заключи, че предгробната камера на тази от Долно Изворово е била с двустактно по-

Обр. 13. Източната част на гробното ложе.

Fig. 13. Eastern part of the burial bed.

критие. Изсечените легла за скоби върху блока, който ляга върху шурца на входа на гробната камера, показват, че пред него е имало липсващ сега блок. Този блок е имал трапецовидно сечение и е стъпвал от север на оставения отстъп на шурца, а от изток и запад – върху стените на предгробната камера. Върху него е бил разположен малък триъгълен блок. Така е оформена издадена напред наподобяваща фронтон основа, върху която са се опирали блоковете или плочите от покритието⁹. При тази реконструкция много важна е ролята на най-горния блок от източната стена, който е с жлеб оформен в горната му повърхност. Най-логично е жлебът да е служил за закрепване чрез сглобка на елементите от покритието, които са стъпвали върху този блок. Образуващата се малка празнина между блока и разположените под ъгъл елементи от покритието е била запълнена с груба хоросанова смес, част от която сега е запазена на място.

Впечатляващи са общите елементи в интериора на гробните камери на гробниците от „Могилата с грифоните“ и Долно Изворово. И при двете куполът завършва с конкавно оформен каменен блок, а не с ключов камък с цилиндрична тапа. Пространството от изток и запад е заето от издигнати над пода подиуми. Най-ярката илюстрация за близостта между двете гробници е гробното ложе с пластично представен силует на клине.

Изобразяването в релеф на елементите на клинето е познато и от друг паметник

9 Тази идея ни беше предложена от д-р Даниела Стоянова.

Обр. 14. Източният подиум в гробната камера.

Fig. 14. Eastern platform in the burial chamber.

от Казанлъшко – монолитната гробна камера в могилата Оструша (Китов 1994, 14; Valeva 2005, 12, fig. 4). Подобен похват е използван и в гробницата в Гинина могила при Свещари, централната гробна камера на която е с уникална архитектурна и

Обр. 15. Бронзов обков на петата на оста на западното крило от каменната врата.

Fig. 15. Bronze casing of the pivot shaft of the western wing of the stone door.

пластична декорация (Fol et al. 1986; Койнова-Мечкуева 2006. 100, обр. 6). Могат да се посочат и по-отдалечени примери за пластично изобразени клинета и други детайли в гробни паметници от класическата и елинистическата епоха в Средиземноморския басейн (Вълева 1994, 59; Иванов 2006, обр. 12, 13; Guimier-Sorbets 2008, 32, 34, fig. 8, 14, 15). Поставянето на гробни легла в гробниците има връзка с източната практика, отразена в иконографията на погребалното угощение (Вълева 1994, 57). Според М. Чичикова през елинистическата епоха гръко-малоазийската и македонската практика допринасят за адаптирането на клинето в гробната мебелировка на монументалните тракийски гробници и за увеличаване на ролята му в погребалния култ (Чичикова 2002, 152).

В процеса на проучването в могиления насип и в насипа, запълнил гробницата, не бяха открити археологически материали с изключение на няколко керамични фрагмента, от работени на колело съдове от късната желязна епоха. Единствено в дромоса, на ниво с около 1 м по-високо от подовото, се откриха находки, които могат да се свържат с погребение, извършено в гробницата. Това е нивото на горния блок, поставен пред вратата на предгробната камера. Южно от него се попада на части от силно корозирали желязни предмети, къс дърво, през което преминава бронзова скоба, фрагментирани бронзови пластини, бронзов връх на стрела¹⁰, малка бронзова халка,

10 Върхът е трипер, с изявена конична втулка и остро скосени върхове на перата.

Обр. 16. Дромосът и входа към гробницата.
Fig. 16. Dromos and entrance to the burial chamber.

листо и плод от погребален венец, фрагменти от керамичен балсамарий¹¹ и дъно от тасоска амфора¹². В близост се намериха и части от разбитата каменна врата. Вероятно тези находки са свързани с ограбването на гробницата, а на нивото на което се откриха е станало проникването във вътрешността ѝ. Явно грабителите са разрушили горната част на крилата на вратата и оттам са влезли в двете камери. Намерените части от гробни дарове в дромоса са изпуснати или захвърлени при излизането им¹³.

Всички материали, открити при проучването на гробницата, носят следите от това ограбване. Не беше намерен нито един напълно запазен предмет, а някои са разрушени до неопределяемост. При достигането на нивото на пода в кръглата камера се установи, че той и двата подиума са покрити с влажен пласт с фина структура, наситен с органика. Пред входа пластът бе по-дебел и имаше кафяво оцветяване, най-вероятно там са отложени остатъците от изгнилата дървена врата (обр. 17). Този седимент беше изследван много внимателно, след което беше подлаган на промиване.

11 Съдът не е възстановен напълно, липсва част от шията. В това състояние размерите му са: височина – 9,3 см, диаметър на дъното – 4,5 см, максимален диаметър – 8,3 см, външен диаметър на устие – 3,6 см, вътрешен диаметър на устието – 2,2 см, ширина на основата на дръжките – 3,4 см, височина на дръжките – 2,2 см.

12 Горната част на същата амфора беше намерена в предгробната камера.

13 Намереният железен цинт на това ниво насочва към хронологията на разрушаването и ограбването на гробницата и хвърля «подозрение» върху жителите на античното селище, съществувало южно от могилата.

Обр. 17. Отложения от дървената врата на пода на гробната камера.

Fig. 17. Sediments of the wooden door on the floor of the burial chamber.

По този начин бяха събрани и най-дребни частици от разрушените находки и дори падналият златен варак.

В някои от откриваните по време на разкопките на различни места в гробницата силно корозирали и натрошени части от железни предмети се открояват фрагменти с апликирани златни пластини, а в други личаха следи от фини златни орнаменти. По-късно при изследването на седимента, отложен на пода на гробната камера, бяха намерени четири златни орнаменти, отделени от повърхността на желязото. Единият представлява стилизиран цвят с фуниевидна форма и плодник в средата, а останалите – един извит на ляво и два на дясно акантови листа, изтеглени от една златна нишка, всички с врязана украса (обр. 18). Тези елементи са твърде сходни с части от композицията, инкрустирана на дръжката на махайрата от Голяма Косматка (Мавров 2007). Този факт дава основания да се предполага, че в гробницата при Долно Изворово е бил положен подобен меч или друг вид оръжие, украсено по този начин.

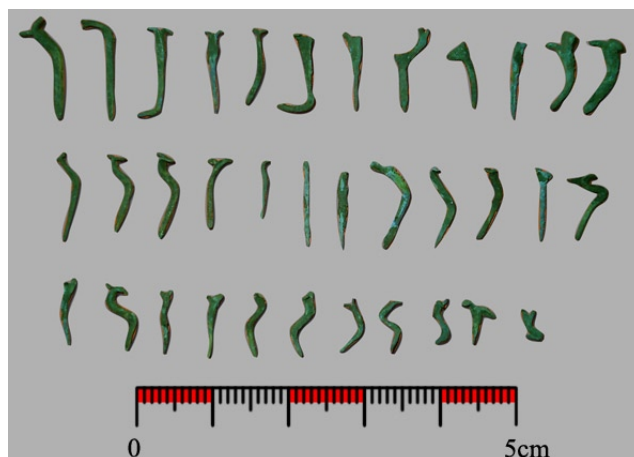
Множеството малки бронзови и сребърни клинчета с раздвоена горна част, намерени в гробната камера,¹⁴ са вероятно от обков на дървено сандъче или кутия (обр. 19). Освен тях в камерата бяха открити фрагменти от железен връх на копие и нож, 7 малки сребърни халки и фрагмент от още една¹⁵, части от бронзови и сребърни апли-

¹⁴ Общият брой на клинчетата е 79, бронзовите са повече и са малко по-големи, дължината им е 2,5-3 см.

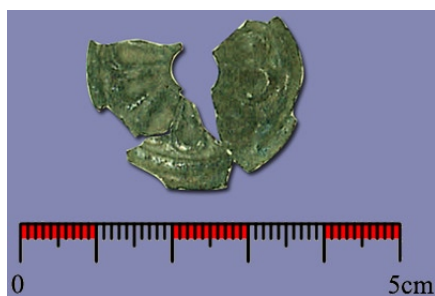
¹⁵ Халките са с диаметри от 0,9 до 1,5 см.

Обр. 18. Златни орнаменти от инкрустация на желязно оръжие.
Fig. 18. Golden ornaments from incrustated iron weapon.

Обр. 19. Бронзови и сребърни клинчета.
Fig. 19. Bronze and silver nails.

Обр. 20. Сребърна апликация с форма на розета.
Fig. 20. Silver applique in the shape of a rosette.

кации и пластини, сред които се откроява фрагментирана сребърна пластина с кръгла форма. Тя е щампована по матрица и пластично представя розета с овален отвор в средата (обр. 20). Четири такива розети са намерени в Цвяткова могила край Шипка и вероятно са били част от гарнитура за конска амуниция (Чолаков 2005, 123).

Особен интерес представляват откритите в гробната камера предмети от кост, напомнящи жълъд¹⁶ (обр. 21). Два много близки като форма костени предмета с неясно предназначение са намерени в Казанлъшката гробница. Те обаче са с оформен малък перваз на края на цилиндъра и не са пробити (Миков 1954, 25, обр. 26; Jivkova 1974, 26, fig. 10). Макар и рядко мъниста от кост присъстват в гробните комплекси от елинистическата епоха (Fol et al. 1986, 26, 28; Гергова, Вълчева 2005, 63).

Основно в гробната камера бяха открити елементи от погребален венец – керамични цветчета, гроздове, овални плодчета и бронзови клончета и листчета¹⁷. Цвет-

16 Предметите от кост имат удължено заоблено конично тяло, напомнящо жълъд, но задната част изрязана и е оформена като по-тесен цилиндър, през който е направен напречен отвор. Височината им варира от 1,5 до 1,7 см, диаметърът на тялото е 0,9 см, цилиндърът е с дължина и диаметър около 0,5 см.

17 От венета са открити общо 3 цели и няколко фрагмента от цветчета, 9 грозда, 25 овални плодчета и 6 бронзови листа.

Обр. 21. Предмети от кост.
Fig. 21. Bone objects.

Обр. 22. Части от погребален венец.
Fig. 22. Parts of burial wreath.

четата са с фуниевидна форма, от вътрешната им страна със златен варак са оформени 5 венчелистчета, а пространството между тях е оцветено с редуващи се син и червен цвят. Гроздовете с релефно предадени зрънца и облите плодчета също са покрити със златен варак, след падането на който е разкрита светло ангобирана повърхност. Цветовете и плодовете са прикрепвани към венеца с тънки дръжки от бронзова позлатена тел. Листата на венеца, наподобяващи лаврови, са изрязани от тънка ламарина и също са с позлата (обр. 22). Погребалните венци са най-характерният елемент

Обр. 23. Кости на кон и фрагменти от транспортни амфори на пода на предгробната камера.
Fig. 23. Horse bones and fragments of trade amphorae on the floor of the pre-chamber.

Обр. 24. Бронзови скоби, част от дървена конструкция.

Fig. 24. Bronze clamps, part of wooden construction.

на третия хоризонт на богатите погребения в Тракия, който започва в края на IV в. пр. Хр. (Домарадски 1986; Домарадски 1998, 46).

В гробната камера бяха открити незначително количество човешки кости и няколко зъба. Те принадлежат на индивид на зряла възраст с неопределен пол (*Maturus*, 40-60 години)¹⁸.

На пода на предгробната камера се разкриха разпръснати кости от скелет на кон (обр. 23). Въпреки че са слабо съхранени, е установено, че конят се отнася към групата на високите коне. Той е едър в сравнение с откритите досега останки в проучените гробни съоръжения в Казанлъшката котловина. Възрастта му е около 4,5 години¹⁹.

Сред конските кости се откриха фрагменти от две транспортни амфори. На няколко места се установиха части от овъглено дърво (бор) – елементи от дървена конструкция, обхваната от бронзови скоби (обр. 24). След вдигането на костите и керамиката се откриха 8 различни по големина златни мъниста и 4 полусферични златни копчета²⁰ (обр. 25-26). Мънистата са цилиндрични, кухи, изработени са от огънат златен лист с припоени ръбове, 6 от тях имат напречни канелюри по тялото²¹, останалите две са гладки²². Тези мъниста най-вероятно са част от накит с много елементи, подобен на огърлицата от Малката могила при Шипка (Китов 1994, 52-53, 66-67, кат. № II 05, цв. илюстрация 4).

Полусферични предмети с припоена малка халкичка от вътрешната страна, най-често интерпретирани като копчета, са познати от гробни комплекси от втората

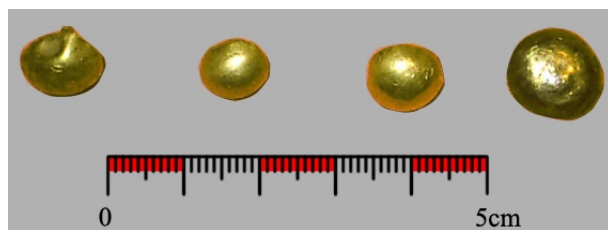
18 Човешките останки са изследвани от д-р Виктория Русева.

19 Тези наблюдения са в резултат на обработката на костите от доц. д-р Лазар Нинов.

20 Копчетата имат диаметри от 0,9 до 1,2 см и височина 0,7-0,9 см.

21 Три от мънистата са с диаметър 0,73 см и дължина 1 см, останалите са с различни диаметри – 0,6 см, 0,55 см и 0,4 см при дължина 0,8 см.

22 Гладките мъниста имат диаметър 0,5 см и дължина 0,95 см.

Обр. 25. Полусферични златни копчета.

Fig. 25. Hemispherical gold buttons.

Обр. 26. Цилиндрични златни мъниста.

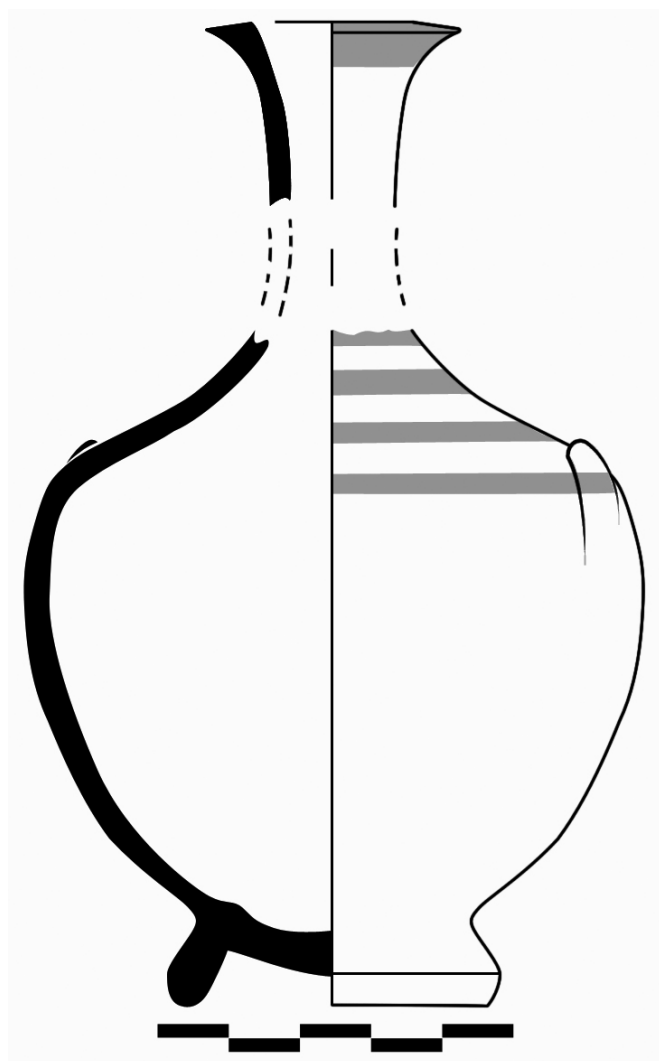
Fig. 26. Cylindrical gold buttons.

фаза на ранната желязна епоха насетне. Две такива и 10 конични, определени като част от златна диадема, са открити в надгробна могила при с. Ново село, Пловдивско от 8-7 в. пр. Хр. (Кисъв 2004, 13-14). С малко по-късна дата са 4 бронзови полусферични копчета, намерени в разрушена могила с погребение чрез кремация на място до с. Бели извор, Врачанско (Николов 1965, 165, обр. 1 е). При проучването на Гяурската могила до Карнобат в богат гроб от V в. пр. Хр. са открити две бронзови полусферични копчета, едното от които покрито с тънко златно фолио (Георгиева 2002, 148; Георгиева, Момчилов 2010, 12). Значителен брой подобни бронзови позлатени предмети, класифицирани като украси за пришиване към кожена ризница, произхождат от Павлова могила при с. Старосел, Хисарско, датирана в IV-III в. пр. Хр. (Димитрова 2005в, обр. 3). Златно полусферично копче е намерено в страничната камера на гробницата в Гинина могила при Свещари (Fol et al. 1986, fig. 16). В Казанлъжската гробница са открити 140 подобни като форма, но миниатюрни златни предмети, които без съмнение са имали друга функция, свързана с украса на дрехите (Миков 1954, 25, обр. 27; Jivkova 1974, 24, fig. 6). Около 250 почти идентични на тях са намерени и в една от гробниците до Маджарово (Чапъров 1985, 26)

В предгробната камера също бяха намерени елементи от погребалния венец, желязни пирони и части от обкова на дървената врата. Откриха се и фрагменти от

Обр. 27. Железен връх на копие.
Fig. 27. Iron spear-head.

Обр. 28. Керамичен балсамарий,
графична реконструкция.
Fig. 28. Graphic reconstruction of a clay
balsamary.

силно корозирали железни предмети, сред които няколко върхове на копия, като по-добре запазен е само един от тях²³ (обр. 27), малки части от бронзови предмети и елементи от бронзова ажурна апликация, наподобяващи листа на палмета. Сред находките са и четири части от сребърна позлатена пластина с релефна украса. Малките размери на фрагментите не позволяват възстановяване на композицията, но с голяма сигурност може да се предположи, че те са част от пластина, покривала нагръдник тип „Мезек“. До момента подобни нагръдници са намерени при Мезек, Върбица, Янково, Катерини, Вергина, Пидна (Archibald 1998, 255-257, fig. 10.9-10.11) и могили Голяма Арсеналка, Оструша и Цвяткова в Казанлъшко (Китов 1996, 43-44).

Керамичният балсамарий, открит пред входа на гробницата, не може да се възстанови напълно. Той има устие с широко венче, цилиндрична шия, яйцевидно тяло, конкавно дъно с профилирано столче. Към плещите плътно са прилепени две малки хоризонтални дръжки. Съдът е получил след изпичането светлокафяв цвят. Върху плещите и по шията с червена ангоба е нанесена украса от спираловидна лента, оцветено е и устието (обр. 28).

Практиката да се поставят балсамарии или лакримарии в гробовете в Тракия се налага след средата на IV в. пр. Хр. (Иванов 1963, 246). Съдовете с прилепени декоративни дръжки са сравнително по-рядко срещани в погребалния инвентар на гробове от елинистическата епоха (Дремсизова 1955, 64, обр. 7/2; Лилова 1991, 51, обр. IV-б; Китов 1994, 71, кат. № II 29 и 30, цв. илюстрация 7; Гинев 2000, 21, обр. 18). Такъв е открит в гроб 409 от некропола на Апология Понтика, отнесен към третата четвърт на III в. пр. Хр. (Иванов 1963, 246, обр. 97, № 686а). Подобен съд е представен и сред находките от Атинската агора, контекстът на откриването му го датира в периода 325-260 г. пр. Хр. (Rotroff 2006, 288, no. 400).

Проведеният анализ показва, че новооткритата гробница при с. Долно Изворово заема своето достойно място, както сред монументалните паметници в Казанлъшката котловина, така и сред известните вече над 200 тракийски гробници (Стоянов, Стоянова под печат). Както всички представители на гробничната архитектура в Тракия, тя притежава специфични особености, отразяващи вкуса и предпочинията на поръчителя, но и стила и уменията на строителите. Установената близост в архитектурния ѝ облик с тази от „Могилата с грифоните“ без съмнение подсказва не само за хронологическа близост, но и за обмен на идеи, а твърде вероятно и за изпълнението им от едно и също строително ателие. В най-новото изследване, посветено на гробниците от Казанлъшко, за дата на изграждане на гробницата от „Могилата с грифоните“ е предложена ранноелинистическата епоха. Като допълнителен довод за тази датировка е посочено идентичното архитектурно решение на входа към правоъгълната камера на гробницата от с. Долно Изворово (Стоянов, Стоянова под печат).

Краткият преглед на находките се дължи на факта, че повечето от откритите при проучването на гробницата материали подлежат на анализи и консервация и все още не са приведени във вид за експониране и публикуване. Въпреки фрагментарността си запазената малка част от инвентара на погребението свидетелства за многообразието и богатството на положените дарове в гробницата. Явно са били предста-

23 Върхът е с издължена конусовидна втулка, остролистен, със слабо изявен централен ръб, дължината му е 26 см, дължината на втулката – 10 см, диаметърът ѝ – 1,9 см, максималната ширина на листа – 3,3 см.

Обр. 29. Амфорен печат.

Fig. 29. Amphora seal.

вени елементи на нападателното и отбранителното въоръжение, конско снаряжение, керамични съдове, накити, части от облеклото и аксесоари, може би мебели и тоалетни принадлежности – видове находки, които съпътстват повечето богати тракийски погребения от ранната елинистическа епоха. Към това време насочват и посочените аналогии в архитектурата на гробницата при с. Долно Изворово и привлечените паралели на откритите в нея материали. Сред находките особено важна за изясняване на хронологията на гробницата и извършеното в нея погребение е една от намерените амфори. Тя има печат на дръжката, на който се чете: $\Theta\alpha\sigma\acute{\iota}\omega\nu$ – неопределен символ – $\tau\iota\omega\kappa\lambda\eta[\varsigma]$ (обр. 29). Датира се в периода 314-309 г. пр. Хр. (Tzochev 2009, 65, Table 3). На основание на тази прецизна дата, извършването на погребението може да се отнесе към самия край на IV в. пр. Хр.

Цитирана литература

- Вълева, Ю. 1994. Тракийски и македонски монументални гробници. *Проблеми на изкуството*, 3, 55-62.
- Вълева, Ю. (под печат). Типология на тракийските монументални градени гробници (V-III в. пр. н. е.).
- Георгиева, Р. 2002. Паметници на тракийската култура от Карнобатско. *История и култура на Карнобатския край* 4, 144-155.
- Георгиева, Р., Момчилов, Д. 2010. Проучвания на тракийската култура в Карнобатския край в периода 1996-2007 г. В: *Югоизточна България през II-I хилядолетие пр. Хр.*, Варна, 5-15.
- Гергова, Д., Вълчева, Д. 2005. Проучвания на западния некропол на „Сборяново“. *Хелис IV*, 62-82.
- Гинев, Г. 2000. *Тракийски могили при село Кралево, Търговишко*. Варна.
- Димитрова, Д. 2005а. Куполни храмове в Долината на тракийските владетели. В: *Земите на България: люлка на тракийската култура II*. София, 110-114.
- Димитрова, Д. 2005б. Кестелева могила при Мъглиж. В: *Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Ludmili Getov (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis IV)*. София, 257-263.
- Димитрова, Д. 2005в. Недкова могила край Старосел. В: *Тракия и околния свят*. Научна конференция, Шумен, 2004 г. (МИФ 9). София, 185-201.
- Дремсизова, Цв. 1955. Надгробни могили при с. Янково. *Сборник Г. И. Кацаров, II* (Известия на Археологическия институт, XIX), 61-83.
- Домарадски, М. 1986. Тракийски богати погребения. *Terra antiqua Balcanica*, III, 78-86.
- Домарадски, М. 1998. Тракийската култура в прехода към елинистическата епоха. В: Домарадски, М., Танева, В. (ред.). *Емпорион Пистирос, II. Тракийската култура в прехода към елинистическата епоха*. Септември, 11-76.
- Иванов, Т., 1963. Античната керамика от некропола на Аполония. В: *Аполония, Разкопки на некропола на Аполония през 1947-1949 г.* София, 65-273.
- Китов, Г. 1994. Долината на царете в Казанлъшката котловина. *Анали* 2-3, 46-76.
- Китов, Г. 1996. Могилата Голяма Арсеналка, монументална тракийска гробница в некропола на Шипка-Шейново. *Археология*, 4, 31-42.
- Китов, Г. 2005. *Долината на тракийските владетели*. Варна 2005.
- Кисъов, К. 2004. *Тракийската култура в региона на Пловдив и течението на р. Стряма през втората половина на I хил. пр. Хр.* София 2004.
- Мавров, Г. 2007. Реставрация на меч с декоративна украса от могилата на Севт III. *Проблеми и изследвания на тракийската култура, II*, Казанлък 2007, 163-175.
- Миков, В. 1954. *Античната гробница при Казанлък*, София, 1954.
- Лилова, Б. 1991. Погребални обичаи през елинистическата епоха в района на Севтополис. В: *Тракийската култура през елинистическата епоха в Казанлъшкия край*, София, 47-59.
- Лилова, Б. 1994. Надгробните могили в Казанлъшко (проучвания и проблеми). В: *Първи международен симпозиум „Севтополис“*. Надгробните могили в Югоизточна Европа, Казанлък 4-8 юни 1993 г. Велико Търново, 117-130.

- Нехризов, Г. 2010. Тракийска зидана гробница при с. Долно Изворово, общ. Казанлък. В: *Българска археология 2009*. Каталог към изложба. София, 66-67.
- Нехризов, Г., Първин, М. 2010. Надгробна могила със зидана гробница при с. Долно Изворово, община Казанлък. *Археологически открития и разкопки през 2009 г.* София, 232-234.
- Николов, Б. 1965. Тракийски паметници във Врачанско. *Известия на Археологическия институт* 28, 163-202.
- Попов, А. 1982. *Крепости и укрепителни съоръжения в Крънската средновековна област*. София 1982.
- Русева, М. 2002. *Тракийска гробнична архитектура в българските земи през V-III в. пр. н. е.*, Ямбол 2002.
- Стоянова, Д. 2002. *Монументалната архитектура в Тракия V-III в. пр. Хр. Строителни материали, техники, конструкции, ордери*. Дисертация за присъждане на образователна и научна степен доктор, София 2002.
- Стоянова, Д. 2005. Йонийски рамки за врати в елинистическа Тракия. В: *Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Ludmili Getov* (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis IV). София, 654-670.
- Стоянова, Д. 2008. За хронологията на гробницата в могила Голяма Косматка. *Проблеми и изследвания на тракийската култура* III. Казанлък, 92-107.
- Стоянов, Т., Стоянова, Д. (под печат). За хронологията и културния контекст на няколко „ранни“ гробници от Казанлъжската долина. *Проблеми и изследвания на тракийската култура*, V, Казанлък 2011.
- Чапъров, Б. 1985. Маджаровската гробница. *Музеи и паметници на културата* XXV, 4, 24-28.
- Чолаков, И. 2005. Цвяткова могила край Шипка в Долината на тракийските владетели. В: *Земите на България люлка на тракийската култура*. София, 122-124.
- Archibald, Z. 1998. *The Odrisian kingdom of Thrace: Orpheus unmasked*. Oxford 1998.
- Fol, A., Chichikova, M., Ivanov, T., Teofilov, T. 1986. *The Thracian Tomb near the Village of Sveshtari*. Sofia 1986.
- Kitov, G. 2003. The Griffin Tumulus. *Thracia* 15 (In honorem annorum LXX Alexandri Fol), 303-312.
- Kitov, G. 2005. The newly discovered tomb of the Thracian ruler Seuthes III. *Archaeologia Bulgarica* IX.2, 39-54.
- Jivkova, L. 1974. *Le tombeau de Kazanlak*. Sofia et Aurel Bongers Verlag, Recklinghausen 1974.
- Rotroff, S. 2006. *Hellenistic pottery: the Planes Wares* (The Athenian Agora XXXIII). Ann Arbor 2006.
- Tzochew, C. 2009. Notes on the Thasian amphora stamps chronology. *Archeologia Bulgarica*, 1, 55-72.
- Valeva, J. 2005. *The Painted Coffers of the Ostrusha Tomb*. Sofia.

Burial, mound with a tomb near Dolno Izvorovo village, Kazanlak district

Georgi Nekhrizov, Meglena Parvin

Abstract

A burial mound was excavated in 2009 near the village of Dolno Izvorovo, Kazanlak district. In its south periphery a monumental tomb was found with north-south orientation. Because of the intensive fluvial processes the level of the surrounding terrain has raised and at present the monument is lying under it.

The tomb consists of a corridor, first rectangular and second circular chambers. It has been partially destroyed and robbed in Antiquity. The two chambers are built of granite stones fastened with iron cramps poured with led. The floors are covered with stone slabs. All interior surfaces are overlaid with white plaster.

The circular chamber roof is corbelled from the first row. The dome consists of nine rows of sector blocks of different height. Opposite the entrance there is a ritual stone bed with plastic decoration in mode of κλινη and two stools. There are two platforms on the east and west sides of the chamber. The entrance is framed in Ionic order and there are two holes for a wooden folding door on the threshold.

The rectangular chamber is built of five rows of granite stones. Its entrance is also with Ionic frame /the lintel is not preserved/. It has been closed with stone folding door with coffer. Two antes with capitals flank the entrance - probably they have supported an epistyle. Massive local stones form the facade on both sides of the antes.

The walls of the corridor are perpendicular to the facade and have the same masonry. The floor is of tamped soil.

A member of the Thracian aristocracy was buried in the tomb. His battle horse was sacrificed in the first chamber, while the warrior himself with his personal belongings and funeral gifts was placed in the second chamber. Because of the plundering of the tomb most of the finds are missing. Only a few fragments and parts of artifacts are found. They are made of metal, clay, wood and bone. Among them there are gilt bronze and clay parts of a wreath, golden buttons and beads, a silver rosette and loops, bone beads, a ceramic vessel, two amphorae, iron nails and hinges from the wooden doors.

According to the architecture and the artifacts, the funeral and the closure of the tomb are dated to the last decade of 4th century BC.